

שיש לחוש לשנוי מנהג מפני מחלוקת. ואני יראתי לומר דבר זה עד שבאתי למקום התורה והחסידות מגדל לוגיל יכוננהו האל, ומצאתים שהיו חובטים בפני שמועה זו ומתוך כך הרציתי דברי אלה לפני אחד מיוחד מגדולי הארץ וחכמיה וחסידיה נ”ר, וראיתי[ו] 14 בפירוש כנטה אחר דברי ומודה על האמת וכן מקצת תכמי ישיבתם, אלא שהם תופשים בידם דרך החומרא בכל מקום וכ”ש שלא לשנות המנהג, וגם איני 15 מודה לעשות לא בזה ולא באחרת שאני יודע בעצמי שאיני ראוי לכך וכמו שאמר החכם הפרי הגדול שאריתו מן החכמה, שאני יודע שאיני יודע 16, אבל איני בוש להראות דברי לפני גדולים וחכמים ממני ומה שגיתי יבינו לי. ואפשר שהגאונים ובעלי ההלכות זכרם לטובה שלא כתבו זו דרב נחמיה בריה דרב יוסף בחיבוריהם מפני שלא היתה זאת הטרפה המצויה בארצותם כמו שהיא מצויה בינינו היום ועל כן לא חשו לגלות זאת הבדיקה וסמכו על בדיקת רבא שהיא קלה ממנה, וכן תמצאם 17 ז”ל שהם מחמירים בדבריהם שלא לגלות ולפרסם רוב הבדיקות וכל הדין אותי לזכות המקום ידינהו לזכות.

מליקו להו הלכות מרפות ברחמי שמיא.

תמה המחברת בדרך קצרה, מלשון המשנה והגמרא,
תהלה לאל ברוחו שמים שפרה, וברכות לראש ציץ הנזר והעטרה,
נצר הכבוד וחוטרי המשרה, מטה עז מקל תפארה,
והמגורה הטהורה,
החכם הגדול הרב רבי זרחיה הלוי ז”ל 18.

עוד כתב הרז”ה במאור במס’ חולין 19

ומפי החכם ר’ יהונתן ב”ר אשר ז”ל שמעתי פי’ דבר זה והנאני דכי קא מבעיא לן
שהה במיעוט סימנין בשחיטת בהמה איבעיא לן ובשוחט מיעוט אחרון של סימן הראשון
ושהה בו באותו מיעוט בדרך שחיטתו כשיעור שהיה מי אמרי’ כמחתך בשר בעלמא הוא.

קשיא לי 20 להאי פירושא והא קי”ל השוחט בסכין רעה אפי’ הביא והוליד כל היום
שחיטתו כשרה, וכי תימ’ התם כונתו לשחיטה הכא אין כונתו לשחיטה אלא לחתיכה בעלמא
הא אסיקנ’ בגמ’ בהדיא דלא בעי’ כונה לשחיטה.

14 תקננו בהשערה.

15 בכת”י ב’ : אינו.

16 מיוחס לסוקרטס.

17 בכת”י ב’ : נמצאם.

18 ניתן לשער ששירה קטנה זו חיברה הסופר סעדיה ב”ר אליה הרופא, שכתב כת”י א’.

19 דף לב, א. ברור שקטע זה אינו שייך להל’ שחיטה ובדיקה. הוא נכתב בכת”י א’ כנ’ באותו כתב
ובסוף דברי המאור שציטט כאן רשום : „כאן חסר תשלום העתקת דברי המאור במס’ חולין”, בכתב צפון
אפריקני מהמאה הי”ט.

20 קטע זה נמצא בסוף העמוד האחרון מהכת”י, כתוב באותיות קטנות (בכת”י א’) אבל כנ’ באותה כתיבת
יד של הסופר סעדיה בן ר’ אליה הרופא. ואולי ניתן לשער שקושיא זו שייכת לו. סמך לדבר : בתוך
קובץ כת”י R 513 שבו נמצא גם הכת”י הל’ שחיטה ובדיקה לרז”ה, מופיע חיבור דיני שחיטה בדיני
שאלה ותשובה המיוחס לסעדיה קטן הסופרים בן ר’ אליה הרופא.

קונטרס

סוד הדלקת נרות חנוכה

לרבנו יצחק בן הראב"ד

הרב משה הרשלר ירושלים

בזה אני מביא בע"ה קונטרס חשוב זה הכולל את הלכות הדלקת נרות חנוכה וסודן, מתוך כתב יד יחידי שמצאתיו בספרית בית המדרש לתורה, שיקאגו. זקוקי מצורף בסופו של כתב יד, מעשה חושב" לרבנו אברהם אזולאי זצ"ל בעל "חסד לאברהם" סבו של החיד"א ומגדולי הפוסקים והמקובלים. [ספר "מעשה חושב" עדיין בכתובים וישנם כמה דיוטות ממנו בגנוכי כתבי היד]. המעתיק כותב בסופו שזה ממה שמסר אליהו הנביא לר' יצחק סגי נהור (נכדו) [בנו] של הראב"ד, ר"צ סגי נהור היה מראשוני המקובלים וממנו נמשכת מסורת המקובלים לדורות הבאים.

לא עשיתי בדיקה מדוקדקת לקבוע אם אכן כת"י זה הוא יחידי בעולם, אולם בדקתי כמה כת"י העוסקים ברזי נרות חנכה, והם שונים ולא שייכים לקונטרס שלנו. ובזה אני רוצה להודות לספרית בית המדרש לתורה שיקאגו על שם שאול זילבר, ולגברת החשובה הרבנית לאה מושקין מנהלת וראש הספרייה שהרשו לי באדיבות להשתמש בכתה"י כדי לסדרו להדפסה, חן חן להן.

מתוך שולי הכת"י ניכרים הדברים שאכן מוקדם הוא מאוד, אך נשתלבו בו כנראה כמה קטעים ששייכים לתקופה יותר מאוחרת, ושבו נזכרים ה"תיקונים" והספירות. יש לשער שהם נוספו ע"י ר"א אזולאי שביא גם קטע מהקונטרס שלנו בספרו "חסד לאברהם", והוא מציין שלקחו מסכ"י=מספר כתב יד.

שני קטעים שכנראה מקורם בקונטרס זה נזכרים בסידור האר"י שמציין שהם למקובלים קדמונים. גם סדר ההדלקה של קונטרסנו שונה מקבלת האר"י ושיטת הב"י, שרוב המקובלים המאוחרים נהגו כמותם, [וזכה הט"ז לכיין לסדר של מחברנו. והפמ"ג כתב שזו השיטה הנכונה ביותר, וכן נהג כמותו], וזה גם מוכיח שהדברים קדמונים וקדומים לפני זמנם של האר"י ותלמידיהם שלא זזו מדרכי רבותיהם.

ראוי קונטרס חשוב זה לעטר תפארת הוד ב"ספר הזכרון" לכבודו של מרן הגאון האמיתי רבי יצחק הוטנר זצ"ל, שהיה עמוד הימיני, נר המערבי, איש האשכולות מריה דכוליה תלמודאי, יודע סוד והסתר דבר. יחיד בדורו, ואין דומה לו ביחודו. זיו ואורה, תפארת וחסד, מבני סגולה ומעלה, יהי זכרו ברוך.

קונטרס סוד הדלקת נרות חנוכה

מיוחס לר' יצחק פני נהור בנו של הראב"ד

מתוך כתב יד

מצאתי כתוב בקונטרס אחר

סוד הדלקת נרות של חנוכה¹ יש בה עשרה תנאים. התנאי הא', אי זה כלי ראוי לנר חנוכה. ב', כמה שיעור חלל הכלי. ג', באיזה (שיעור) שמן ראוי להדליק. ד', כמה שיעור השמן שחייב לתת לכל נר. ה', באיזה פתילה ראוי להדלקה. ו', שיעור כמות הפתילה. ז', באיזה מקום ראוי להניחה. ח', כמה תהיה גבוהה מהקרקע. ט', מאיזה נר מהח' נרות יתחיל להדליק בליל א'. הי', באיזה סדר ידליק הנרות בכל הח' לילות.

התנאי הא' שהוא באיזה כלי ראוי להדליק, דע כי ט"ו כלים ראויים לנר חנוכה וכל הקודם קודם מהם משובח, משום² זה אלי ואנוהו. הא' כלי זהב, הב' כלי כסף, הג' כלי מתכות בזהב ממין הנחושת ודומה לגוון הזהב. ד' כלי נחושת ממש שהוא אדום. ה' כלי מתכת המכונה נחושת. ו' כלי בדיל. ז' כלי עופרת. ח' כלי אבנים. ט' כלי זכוכית. י' כלי עצם. י"א כלי חרש המצופה באבר. י"ב כלי חרש בלתי מצופה, המצופה ראוי לאלף שנים ושאינו מצופה צריך שיהיה חדש בכל שנה³. י"ג קליפת רימון. י"ד קליפת האגוז הנדי. ט"ו קליפת האלון. והג' קליפות הנו' צריך שיעשו לשם כלי, ושישתמשו בהם לעשותם כף מאזנים או למוד בהם פלפלין וכיוצא בהם⁴. ואם עשאו הגדול לשם כלי אע"פ שלא נשתמש בהם אלא שחשב להשתמש בהם מחשבת הגדול חשובה כמעשה, אבל הקטן מעשה הקטן קרוי מעשה

1 ב"חסד לאברהם" לר"א אזולאי במעין שני עין הקורא אות נח (עמ' 38) הביא קטע מקונטרס זה מתוך ספר כתיבת יד, וכיון שיש שם שינויים קטנים ראוי להביא כל לשונו: "בסוד הדלקת נר חנוכה: דע כי בנרות חנוכה יש תנאים האחד באיזה כלי ראוי לנר חנוכה דע שט"ו מיני כלים ראויים לנר חנוכה להדלקה וכל הקודם קודם מהם משובח משום זה אלי ואנוהו. הא' כלי זהב. הב' כלי כסף. ג' נחושת קלל דומה לזהב. ד' נחושת אדום. ה' של ברזל. ו' של בדיל. ז' עופרת. ח' כלי זכוכית. ט' כלי אבנים. י' כלי עצם. י"א כלי חרש מצופה מאבר. י"ב כלי חרש בלתי מצופה וצריך שיהיה חדש. י"ג קליפות רמון. י"ד קליפות אגוז הנדי. ט"ו קליפות האלון ואלו קליפות צריך לעשותם כלי כמו כף מאזנים או שראוי למוד בהם פלפל וכיוצא אבל קליפת בצלים ובצים וכיוצא אינם ראויים להדלקה וכל הט"ו כלים הנזכרים שאינם יכולין לעמוד מאליהם בלא סמיכה אינה ראויין לנר חנוכה. ודע ששיעור השמן הנמצא טהור וחתום בבה"מ בחותם של כהן גדול ומונח על השמן היה בו שע"ח דרה"ם והיו נותנין בכל לילה בכל נר ונר משקל ז' דראמ"ש חסר רביעי שזה שיעור מספיק לשעה וחצי שהוא שמינית הלילה ונעשה בו נס שהיה מדליק והולך כל הלילה ושיעור הזמן הדלקת נר חנוכה אמרו רז"ל שהוא חצי שעה ולא יספיק לכל נר ב' דראמ"ש ורביעי והענין שחצי לוג שהוא ג' בצים וכל ביצה י"ח דרה"ם ויעלה נ"ד דרה"ם לכל נר וזה השיעור היה מדליק כל נר כל הלילה וכשתחשוב ז' פעמים נ"ד לז' נרות יעלה לשעור ע"ח וחלקו אותו השמן לח' לילות והיו נותנין בכל לילה בכל נר משקל ז' דראמ"ש חסר רביעי כנזכר. מסכ"י וזמש"ל. (= מספר כתב יד, וזה מה שמצאתי להעתיק).

2 שמות טו, ב.

3 בטור סי' תרע"ג: מהר"ם מרוטנברג לא היה מדליק בנר של חרס כו' וכשלא היה לו אלא של חרס היה לוקח חדשים בכל לילה דהכי איתא במסכת סופרים (פ"כ ה"ג). הגהות מיימוניות הל' חנוכה פ"ד א', ליקוטי אמרכל (כד ב).

4 כלים פ"ו מט"ו: האלון והרימון והאגוז שחקקום תינוקות למוד בהן עפר או שהתקינם לכף מאזנים כו'.

ואין מחשבתו קרויה מעשה עד שישתמש בהם⁵. אבל קליפת הבצלים והבצים וכיוצא ב אינן ראויים להדלקה⁶. זה הכלל כל דבר שהוא (חשוב) חוץ מאלו הט”ו הנזכ’ אינו ראוי להדלקת חנוכה. וכל כלי מאלו הנז’ שאינו יכול לעמוד מאיליו אלא שצריך לסומכו בדבר אחר⁷, אינו ראוי לגר חנוכה, ולא לגר שבת שמברכין עליו, שכל גר שאנו מברכין עליו צריך שיהיה כלי, והכלי שאינו יכול לעמוד על שוליו אינו ראוי להדלקה, שאנו למדים גר חנוכה מגרות מגורת בית המקדש שהיו כלי מכלי בית המקדש.

התנאי הב’ שהוא שיעור חלל כלי. פ”י יש לו שיעור למטה ואין לו שיעור למעלה. וצריך שלא יפחות מאצבע על אצבע ברום אצבע בגודל⁸, וזה השיעור יחזיק משקל ב’ דרהמין וחצי משמן זית.

הג’ שהוא באיזה שמן ראוי להדליק. דע כי אעפ”י שאמרו רז”ל⁹ כל שמנים והפתילות כשרים לגר חנוכה, עכ”ז רצוי לחזר אחר שמן זית זך, שבשמן זית נעשה הנס¹⁰. והיותר זך הרי משובח, והשמן זית אעפ”י שלא יהיה זך כ”כ יותר טוב משאר שמנים. הדי’ שהוא שיעור השמן צריך שלא יפחות ממשקל ב’ דרהמין ורביע בכל גר וגר. והטעם שאמ’ רז”ל¹¹ שמגורת בית המקדש היו מדליקין אותה בחצי לוג והיה מספיק בכל לילה כל גר וגר. ועוד אמרו רז”ל¹² שכשגברה יד חשמונאי בדקו ולא מצאו שמן אלא מה שמספיק ללילה א’, שהוא שיעור ג’ לוגין וחצי בכל לילה לכל הז’ גרות, שהוא שיעור חצי לוג בכל גר. וחצי לוג הוא משקל ג’ ביצים¹³, וכל ביצה שקולה י”ח דרהמים, והג’ ביצים שהם י”ח דרהמים לכל ביצה כנו’ יעלו ג”ד דרהמים לכל גר וגר, וכשתצרף ז”פ ג”ד לז’ גרות, יעלו שע”ח דרהמים, וזה היה שיעור שנמצא טהור חתום בחותמו של כ”ג¹⁴, ומונח בכלי חרס שאינו מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו¹⁵, וחלקו אותו שמן לח’ לילות¹⁶, והיו נותנים בכל לילה בכל גר וגר ז’ דרהמים חסר רביע, שזה השיעור מספיק לשעה וחצי שהוא שמינית הלילה, ונעשה בו נס והיה מדליק והולך כל לילה¹⁷ ולילה. ודע כי כשתחלק הג”ד דרהמים לז”ד שעות שבלילה¹⁸, יעלה שיעור משקל השמן שיספיק לכל שעה ד’ דרהמים וחצי. ושיעור זמן הדלקת גר חנוכה אז”ל¹⁹ שהוא חצי שעה, נמצא שיספיק לכל גר מגרות חנוכה משקל ב’ דרהמים ורביע.

הדי’ שהוא באיזה פתילה. אעפ”י שאמ’ ז”ל²⁰ כל הפתילות ראויים להדלקת גר חנוכה, עכ”ז ראוי לחזר אחר צמר גפן שיהיה נסרק במסרק.

5 חולין יב, ב—יג, א.

6 בברכ”י תרעג ה הביא דבאדמת קדש ח”ב או”ח סי’ ז נסתפק בקליפי ביצים לגרות חנוכה, ובסוף הביא מהרב חסד לאברהם שכתב דקליפי ביצים ובצלים אינם ראויים לגר חנוכה. [ראה הקטע של חסל”א למעלה].

7 ע”י ידים פ”א מ”ג, חולין קז, א ותוד”ה מגופת.

8 ע”י פסחים קי, א. 9 שבת כא, א.

10 בסידור האר”י בכונת חנוכה: כתבו המקובלים מצוה מהמובחר להדר דווקא אחר שמן זית להדליק ולא בנר שעה ולא בשאר שמנים כי הנס היה בשמן. [וכנראה שמקור הדברים בכ”י שלנו]. וע”י שו”ע סימן תרעג סעיף א מהכל בו ומהרי”ל.

11 מנחות פט, א. 12 שבת כא, ב.

13 רש”י ערוכין פב, א ועוד שהלוג ו’ ביצים.

14 שבת שם. 15 כלים פ”ב מ”א, שבת טז, א ועוד.

16 ע”י ב”י או”ח סי’ תרע.

17 בחסד לאברהם: כל הלילה. וגם בכ”י היה כתוב הלילה ולילה, ומחקו הה”א הראשון.

18 שלילות טבת ארוכים.

19 רי”ף שבת שם, רמב”ם הל’ חנוכה פ”ד ה”ה.

20 שבת כא, ב: פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין כו’ מדליקים בהם בחנוכה.

הו' שהוא שיעור כמות הפתילה. צריך שיחזיק עישור חלל הנר. כיצד, שיעור חלל הנר צריך שיהיה מחזיק משקל ב' דרהמין וחצי. ונותנים בתוכו ב' דרהמין ורביע²¹ שהם ט' רביע, ובאותו רביע היה צריך שיהיה שיעור הפתילה, לא משקלה, באופן שצריך חלל כל נר להתחזיק עשר פתילות לא פחות ולא יותר.

הו' שהוא באיזה מקום ראוי להניחה. בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס²².

הח' שהוא כמה תהיה גבוהה מהקרקע. למעלה מג' ולמטה מי'²³.

הט' שהוא מאיזה מקום מהנרות יתחיל להדליק. צריך להתחיל להדליק מהנר הסמוך לפתח.

הי' שהוא באיזה סדר ידליק הנרות בכל הח' לילות. הוא, שבלייל ב' יתחיל מהנר הב' הסמוך לפתח, ועליו יברך, ואח"כ ידליק נר שני הסמוך לו שהוא הסמוך לפתח, ובליל ג' יתחיל מן הנר הקודם לאותם שני נרות שהדליק בליל ב', ואח"כ ידליק אותן הב' נרות הסמוכות לפתח כסדרן, וידליק על הסדר הזה כל הח' לילות, באופן שימצא בליל ח' שמתחיל להדליק מנר הח' היותר רחוק מן הפתח, וידליק על הסדר וישלים בנר הסמוך לפתח, שבו הדליק בתחילה בליל ראשון²⁴.

ומ"ש רו"ל²⁵ הזהיר בנר חנוכה הויין ליה בנים זכרים שיהיו ת"ח, והרי כ"ע מדליקין נרות חנוכה ואין כולם ולא רובם זוכין לבנים זכרים ושיהיו ת"ח, אין לתמוה מזה שהאמת הוא, חכמים הם אמת ודבריהם אמת, וכפי מה שכל העולם מדליקין נרות חנוכה, שרובא דרובא יוצאים ידי חובתן, אבל מיעוטא דמיעוטא זהירין להדליק כפי כל פרטי המצות והדיקדוקים, שהזהיר בהדלקתן בכל פרטיה ודיקדוקיה יקנה וישיג בכח המצוה ובסגולתה בנים זכרים ת"ח.

יסוד²⁶ הענין הוא, דע שיש חותם אחד מחותמי שם המפורש בן ט' תיבות שעולה מספרן מ"ה, וצורתו ותבניתו הוא לוח מרובע בט' בתים, ובכל בית אות אחת, וכל א' מהג' עולה חשבונו ט"ו, וזה החותם יוצא מספירת החכמה.

וכתב הרשב"י בתקונים, מאי חכמה כ"ח מ"ה, והסוד הנמ'.²⁷ הוא שסוד בן ד' אותיות במילואו הו"י"ה' עולה בחשבונו מ"ה. וכבר נודע כי השם הרומז לספירת חכמה, הוא שם י"ה' שעולה בחשבונו ט"ו, וזהו סוד י"ה' שבספירת חכמה, ששם י"ה' נקרא חכמה שר"ל כ"ח מ"ה, שהוא סוד החותם הנז' שיש בו ט' אותיות בט' בתים מרובעים וזו היא צורתו:

ב	ט	ד
ז	ה	ג
ו	א	ח

 וכל ג' אותיות עולה חשבונו ט"ו כחשבון שם י"ה', באופן שכל הט' עולה

ז	ה	ג
ו	א	ח

 חשבונו מ"ה כחשבון שם בן ד' במילואו הנז', וזהו סוד שם י"ה' מספירת החכמה

ז	ה	ג
ו	א	ח

 שר"ל כ"ה מ"ה. ודע כי זה החותם יש לו ח' צדדים וכל ג' אותיות עולה חשבונו ט"ו בכל אחד מהח' צדדים ע"כ.

21 כלומר שמן, כדלעיל.

22 שבת כב, א: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח כו' משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזווה מימין.

23 שבת כא, ב: נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה. ובטור סי' תרעא הביא דמהר"ם היה מדקדק להניחה למעלה מג"ט ולמטה מי"ט.

24 דעה זו אינה כדעת המקובלים ראה ב"י סי' תרעו שהיא גם דעת האר"י ז"ל. אלא שהיא מכוונת כדעת הט"ו שכיוון לדעה זו, והפמ"ג נהג כך למעשה. ועי' באה"ל סוסי' תרעו.

25 שבת כג, ב, ושם הרגיל בנר הויין לה בנים ת"ח הזהיר במזווה כו'. ועי' מהרש"א שעמד על ששינו ללשון הרגיל. מיהו פירושו אם נפרש דקאי על נר שבת, אבל ספרנו מפרש כרוב הראשונים על נר חנוכה, ולפיכך גם לשון "הרגיל" כוונתו הזהיר.

26 כנראה שנכנסו קטעים מאוחרים בתוך דברי הקונטרס, ואפשר שהם להקדמון רבי אברהם אזולאי וקנו של החיד"א. 27 ל"י לפענחור.

ודע²⁸ כי גרות חנוכה הם ל”ו בכל הח’ לילות, והזהיר בהם יוכה לחכמה, והסוד לו חכמו ישכילו זאת²⁹, כל הזהיר בל”ו גרות של מצות חנוכה יוכה לבנים בעלי חכמה, אימתי אם ישכילו זאת, ר”ל אם יתכונו להזהר בנאת המצוה בכל פרטיה ודיקדוקיה.

והשמן שצריך להדליק בכל אלו הל”ו גרות שיעזרן משקל פ”א דרה”ם, כחשבון „כסא” לשכינה. ולא עוד אלא שהזהיר בל”ו גרות חנוכה ליתן בהם משקל פ”א דרה”ם שמן, זוכה שתראה אליו השכינה ושישוב ה’ מחרון אפו ויעמוד מכסא דין וישב על כסא רחמים. וכל זה בסגולת המצוה של משקל פ”א דרה”ם שמן זוכה כחשבון „אף”, תתהפך האף לפני ה’, ר”ל שזאת המצוה תעמוד לפניו לפה ולמליץ ללמד עליו זכות ולשון, אף מלשון „אלף” אאלף חכמה³⁰.

ואז”ל³¹ שנרות חנוכה אסור ליהנות בהם ולא להשתמש לאורן אפילו לדבר מצוה. והזהירונו להדליק בכל לילה נר א’ מיותר סמוך לנרות חנוכה, שאם יטעה ויהנה מאורן נמצא שנהנה מאורו של נר חול, ולא עבר על דברי חכמים³². ולכן הזהיר בנרות חנוכה צריך להקדים שני ימים קודם לתקן הנרות ולהזמין שמן זית וך להדלקה, ולהעלות מ”ה פתילות, ל”ו פתילות לנרות מצוה, וח’ פתילות של חול לח’ לילות א’ בכל לילה. כשתצרף חשבון הח’ פתילות עם הל”ו יעלו מ”ד כחשבון ד”ם. והכוונה שהזהיר בהם ינצל מדם³³, ושישוב ה’ מחרון אפו ויעמוד מכסא דין לכסא רחמים כנו”ל.

ועוד צריך לעשות פתילה אחרת ארוכה, כדי לקשור בה כל המ”ד פתילות, ועמה יעלה מ”ה. וענין סוד המ”ה פתילות הוא סוד החותם הגו’ שעולה מ”ה, והוא סוד חותם ספירת החכמה שר”ל כ”ח מ”ה. ובכח זה השם נעשה הנס בשמן המנורה בבית שני, בשמן שלא היה מספיק אלא ללילה א’ ונעשה נס והספיק לח’ לילות.

וכבר התבאר למעלה שאותו השמן חלקוהו לח’ חלקים, כדי שידליקו ממנו ח’ לילות, ובכל לילה ולילה נעשה נס בשמן. ומטעם זה נתחייבו לגמור ההלל בכל הח’ (לילות) ימים. וטעם לנס להיותו ח’ פעמים לח’ לילות לא פחות ולא יותר, הוא מסוד החותם הגו’, שבכל ג’ אותיות עולה חשבונו ט”ו בכל א’ מהח’ צדדים, ומטעם סוד זה ולכוונה זו צריך להדליק הנרות בכל ח’ לילות חנוכה, והזהיר באלו המ”ה פתילות הגו’ היוצאים מסוד החותם הגו’ שעולה בחשבונו מ”ה, זוכה בסגולת המצוה בכח השם בן ד’ שעולה במילואו מ”ה, שיהיו לו בנים ת”ח.

ודע שצריך להזהר באותן הח’ פתילות של חול שלא לזלזל בהם כמו באותן של מצוה, ר”ל שצריך ליתן בכל נר מהח’ גרות משקל שני דרהמים ורביע שעולין י”ח כחשבון ח”י. ובסוד כוונת הדלקתן היא השגת חיים, ר”ל להנצל מחיוב מיתה. כאז”ל³⁴ מותר השמן והפתילות אסור’ בהנאה וצריך לעשות מהן מדורה ולשורפן ולא ליהנות מהם, ושלא בזמן צריך להזהר כולי האי, כל שכן וק”ו בן בנו של ק”ו ליהנות לאורן ובזמנם שהוא אסור, והעובר על דברי חכמים חייב מיתה, וע”י אותן הי”ח דרהמים של שמן כחשבון ח”י שנותן בכל הח’ גרות של חול כנו’, יקיים דברי חכמים וינצל מן המיתה, ונמצא חי.

ועוד דע כי כשתצרף חשבון הח”י דרהמים של ח’ גרות של חול עם פ”א דרהמים של ל”ו גרות של מצוה, יעלו כחשבון צ”ט, והכל תלוי בסוד החותם הגו’, שכמו שמצות הנרות

28 קטע זה כנראה מגוף הקונטרס. 29 דברים לב, כט.

30 איוב לג, לג. 31 שבת כב, א.

32 רא”ש שבת שם וטור סי’ תרע”ג שמפני שאסור להשתמש לאורה מוסיפין נר אחד.

33 בסידור האר”י שנהגו המקובלים לשער מספר מ”ד דרה”ם שמן וליתן לכל לילה שיעור הדולק חצי שעה שיעור דרה”ם, וסגולתו להנצל מהריגת דם.

34 גירסת השאלות פרשת וישלח בגמ’ שבת מד, א ע”י תוס’ ד”ה שבגר ובגליון שם.

חנוכה הם ח' ימים כנגד לילות שנעשו בהם נס בשמן נרות (חנוכה) המנורה בבית המקדש בבית שני, כנו' בסוד החותם של שם המפורש של בן ד' במילואו שעולה חשבונו מ"ה, וחותרו ט' אותיות בט' בתים מרובעים, שכל ג' מהם עולה חשבונו ט"ו ה' פעמים מח' צדדים, כמו כן מזה החותם יזכה סוד (החותם) המילה שניתנה לח' ימים.

וצריך אתה לדעת, כי המתפלל צריך לכוין בפיו ובלבו ליחד ולקשר כל הספירות, ובספירה שהמתפלל צריך לה, צריך להאריך ולכוין בה יותר כדי שירד לה שפע בשופע. שמאותו שפע יבוא אליו וישיג בקשתו, ולפי שמדתו של אברהם ע"ה היא מידת החדס כדכתיב³⁵ ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה, וכתיב³⁶ חסד לאברהם, ומידת החדס עיקר השפעתה היא (מידת) [מספ"י] החכמה, שמידת החדס היא כמו בית או מלבוש לספירת החכמה, כדאיתא בתיקונים [דף סג ע"א] ז"ל יו"ד לבושא דיליה חסד. ולפיכך א"א ע"ה כשהיה מתפלל ומיחד כל הספירות יחד, היה מצריך ומכוין ביותר בספ"י החכמה, והכוונה היתה כדי להוריד אליה השפע מאין סוף ביותר בשפע, כדי שמאותו השפע יבוא למדת החדס שהיא מדתו.

ודע כי תפלת ישתבח שמך וכו' היא תפלתו של א"א ע"ה, כי הוא סדר אותה³⁷, והיא התפילה שהיה אאע"ה רגיל להתפלל תמיד, וסידר בה ט"ו מיני שבח רומזים לשם י"ה שבספירת חכמה, לפי שמשם ירד השפע למידתו שהיא מדת החדס, ותקן אחר חתימת תפלה זו שבח אחר של ט"ו תיבות, חתום בחותם ר"ת שמו נחלק לה' בתים. הבית הא' מד' תיבות והו' א-ל ההודאות אדון הנפלאות, ומתחיל באות אל"ף לרמוז לאות אלף של אברהם. והבית השני מג' תיבות והיא, בורא כל הנשמות, ומתחיל בבי"ת לרמוז לבית של אברהם. והבית הג' מג' תיבות ג"כ והיא, רבון כל המעשים ומתחיל ברי"ש לרמוז לריש של אברהם, והבית הד' של (שתי) [ג'] תיבות והיא, הבוחר בשירי זמרה, ומתחיל בה"י לרמוז לאות הי"א של אברהם, הבית הה' היא של שתי תיבות והיא, מלך חי העולמים" כי חי העולמים הוא תיבה אחת, והוא כי חיבור שניהם הוא שם א' של ספירת יסוד כנודע, וכבר נתבאר סוד זה בעניין הברכה לחיים שמוסיפין בברכת מגן בעשרת ימי תשובה, שיש בנוסח ההוא י"ד תיבות, ונכנסין בחשבון י"א תיבות, בעבור כי אל מלך חיבור שניהם הוא שם א' משמות ספירת בינה. וכמו כן אלקים חיים, אבל אל וחי, חיבור שניהם הוא שם אחד משמות היסוד. וכבר ידעת כי הלכה פסוקה³⁸ שאין אדם רשאי להפסיק בין סוף חתימת הברכה לעניית אמן. ובתפילת ישתבח אנו מפסיקים בין סוף החתימה לעניית אמן באותן הט"ו תיבות, והטעם הוא כי לא נפסקה אותה ההלכה אלא באותן תפילות וברכות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה שהם עזרא ובית דינו³⁹, אבל תפילת ישתבח שהוא תיקון אאע"ה אין שום ב"ד רשאי לשנות תיקונו, וכל שכן חתימת שמו כנו'.

ולפי שסוד מצות המילה אעפ"י שהיא רמוזה באות יו"ד זעירא, הרומזת ליסוד נצח, מקורה ומוצאה מאות יו"ד רבתי, הרומזת לספירת חכמה שהיא כ"ח מ"ה כנו', שהוא סוד החותם של ט"ו אותיות שעולין לחשבון מ"ה וכל ג' אותיות עולין ט"ו מכל אחד מח' צדדין, ולפי ניתנה המילה לח', ולפיכך לא ניתנה מצות המילה הרומזת לספירת חכמה אלא לאברהם

35 בראשית יב, ט. 36 מיכה ז, כ.

37 רח"ו בפרע"ח שער הזמירות פ"ז כתב כי א"א תיקן זה השבח, כי מראשי התיבות אדון הנפלאות, בורא כל הנשמות, רבון כל המעשים, הבוחר בשירי זמרה, מלך — יוצא השם אברהם. אבל לא שמעתי ממורי זלה"ה.

38 כן פירשו ראשונים הא דאמרו בברכות מז, א אמן יתומה, וכ"פ הרמ"א באו"ח סי' סו דלא ימתין אלא מיד שכלתה הברכה יענה אמן.

39 עי' ברכות לג, א.

אבינו ע”ה שהיתה מידתו מידת החסד, המושפעת מהחכמה, באופן שסוד ח’ ימי המילה כשמונת ימי חנוכה, והם סוד א’ כשני אחים תאומים. ומקורם ומוצאם מחותם [בה”ש: סוד] הגז’, ולכן נצטווה אברהם שימולו כל זרעו לח’ ימים. וסוד שמן ח’ ימי חנוכה שהם צ”ט דרהמים הגז’, הם סוד צ”ט שנים כשנימול אברהם, ולכן לא נצטווה על המילה קודם לכן. טעם אחר למה לא נצטווה אברהם על המילה עד צ”ט שנים, דע כי שם י”ה הרמוז בספירת חכמה, עולה במילואה יו”ד ה”א כ”ו אותיות, חכמה עולה חשבונו ע”ג, וכשתחבר הכ”ו עם הע”ג עולין צ”ט, ומסוד זה הצ”ט נימול אברהם לצ”ט שנים. והכל בסוד החותם הגז’ שהוא מקור לח’ ימי המילה, ולח’ ימי חנוכה, ולצ”ט שנים שנימול אברהם, ולצ”ט דרהמים שמן גרות חנוכה.

ועוד דע כי ב’ שמות הקודש רומזים למידת החסד, האחד שם א-ל, והב’ שם א-לוה, ושניהם מקורם ומוצאם ממדת החכמה. והראיה על שניהם מפסוק⁴⁰ חסד א-ל כל היום, ומפסוק⁴¹ א-לוה מתימן יבוא, ותימן הוא דרום, שסוד ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה וכתו’ חסד לאברהם. ושם אלוק, מקורו ומוצאו מחכמה [בה”ש: י”ה], שתמצא כי א-לוק במ”ק עולה ט”ו כחשבון י”ה, ושם א-ל חשבונו ל”א ומקורו ומוצאו ממדת חכמה כנו’, בסוד המצות שעולה חשבונו ט”ו מח’ צדדים. והכוונה כי שם א-ל שעולה חשבונו ל”א, ח’ פעמים ל”א עולים רמ”ח, כחשבון אותיות אברהם. ומסוד זה יצאו רמ”ח מצות עשה ממדת חסד לאברהם, כמנין אבריו של אדם, ואברהם נקרא אדם שנאמר⁴² האדם הגדול בענקים.

ודע כי אותיות חכמה הב’ אותיות אחרונות שהם מ”ה, כחשבון שם המפורש, שם בן ד’ אותיות שממנו יוצא סוד החותם בט’ אותיות, (שאז) שחשבונם עולה מ”ה, ואות ראשונה של חכמה שהיא ח”ת היא סוד החותם שעולה חשבונו ט”ו מח’ צדדים, ומאות ח’ יוצא סוד ח’ ימי חנוכה וח’ ימי המילה. ואות שנית של חכמה, שהיא „כ” שעולה עשרים, היא סוד המילה שניתנה לעשרים דורות כמו ששנינו⁴³ י’ דורות מאדם ועד נח ועשרה דורות מנח ועד אברהם.

ודע כי החכמה נק’ „סוד”, וכל ענייני החכמה הם סוד וכל דברי חכמים הם בסוד, והוא בגי’ ע’, ועם ג’ אותיות עולין ע”ג, כחשבון „חכמה”, הרי בפ”י שחכמה היא סוד. ועוד סוד שהיא מדת חכמה בגימ’ ע’, ושם י”ה שבמ[דת] חכמה עולה חשבונו ט”ו, וכשתצרף חשבון י”ה עם חשבון סוד, יעלו פ”ה, כמנין מילה. לומר לך שהמילה היא סוד, ולכן ניתנה לאברהם, הה”ד⁴⁴ סוד ה’ ליראיו ובריתו להודיעם, ובאברהם כתיב⁴⁵ כי ירא אלקים אתה.

וזכר נתבאר, כי סוד ח’ ימי המילה וח’ ימי חנוכה שניהם תאומים, ומקורם ומוצאם מסוד החותם הגז’ כנו”ל, ולכן ניתנה המילה לאברהם שמידתו מידת החסד, ואברהם כהן היה דכתיב⁴⁶ נשבע ה’ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. כמו כן סוד גס חנוכה ניתן לבני חשמונאי כהנים, שהכהנים הם במידת החסד.

אלו הן דברי אליהו ז”ל שמסר לרבנו יצחק סני נהור בנו של הראב”ד ז”ל וכתבתים על שמו.

40 תהילים נב, ג.

41 חבקוק ג, ג.

42 יהושע יד, טו.

43 אבות פ”ה מ”ב.

44 תהילים כה, יד.

45 בראשית כב, יב.

46 תהילים קי, ד.

שתי תשובות

לרבנו שלמה ן' אדרת

הרשב"א

שתי תשובות אלו של רבנו הרשב"א, אשר אחד מהם נזכר וצוטט בבית יוסף, רואות אור מתוך כתב-יד שהיה ברשותו של הסבא קדישא הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדארי זצ"ל והוא שהוסיף להן הערות וציונים, הועתקו ונמסרו לנו לכבודו ולזכרו של מרן זצ"ל ע"י הרב רש"א מרגליות שליט"א, יתשואות חז לו.

סימן א'

בדין נטען מן הנכרית וכנס וגירש

שאלת הנטען מן הנכרית דתנו (יבמות כ"ד:) הרי זה לא יכנס, ואם כנס אין מוציאין מידו. אם עמד זה וגירש מהו שיחזיר, כיון שגירש ובא לכנס הרי זה כלכתחילה, או דילמא כיון שכנס הרי זה כדיעבד ואפילו שגירש לא יצא מהיתרו הראשון. ואמרת שמצאת בירושלמי גבי הנטען מן האשה לא ישא אמה, גירשה מהו שיחזיר, אם אומר אתה כן לא נמצא לעז על בניה. ולפי זה נראה דוקא כשיש לו בנים ממנה ומשום לעז בניה, הא לא היו לו בנים ממנה לא יכנס.

תשובה טעמא דלא יכנס לכתחילה, אינו אלא משום לזות שפתים הרחק ממך, כלומר שלא יאמרו בשביל זה נתגירה זו, וזהו פירוש הנכון שבאותה שמועה, ואעפ"י שרש"י ז"ל לא פירש כן. ועל כן היה מן הדעת שתהא מותרת לו לחזור, דכיון דמטיקרא לא חששו לרננה כל כך שיוציאנה, מיהו אותה רננה כבר נתבטלה, ומעתה בנשואין השניים אין כאן רננה. ואפילו היה כדבריך שמצאת כן בירושלמי גבי הנטען מן האשה לא ישא את אמה, אינו דומה לזו, דהתם בכל עת ישנו לחשש שמא תבא בתה אצלה, ומה לי נישואין ראשונים ומה לי נישואין שניים.

ואעפ"י שאותו הירושלמי שאמרת, לא ידעתיו בשום מקום. אבל מה אעשה וגבי הנטען מן השפחה ומן הנכרית עצמן היא בירושלמי, ושם היא כתובה אצלי, גם בספרים שלנו שם הוא כתוב. וזה מבואר לפי דעת הירושלמי דנישואין שניים כנישואין ראשונים, כל שאין לו בנים ממנה לא יכנס. וכן כתב הרמב"ן ז"ל בחידושי. ואע"פ שלא היה כן משיקול דעתי, אין בי כח להורות כנגד דברי הירושלמי.

וגדולה מזו נראה לי מגירסת הירושלמי הנמצאת בספרי, שאם אמרו לו אל תכנס ועבר וכנס מוציאין מידו, כיון שעבר על דעת בי"ד. שכך אמרו שם קידש כמי שכנס, אמרו לו שלא יכנס וכנס מוציאין מידו, כך היא הגירסא הנמצאת אצלי. אלא שבחידושי הרמב"ן ז"ל אינה כן, אלא כך קידש אין אומרים לו שיכנס אלא שלא יכנס, כנס אין מוציאין מידו. וגירסת ספרינו נ"ל יותר נכונה, דהו"ל כאותה שאמרו בפרק האשה שנתאלמנה (כתובות כ"ג.) לא נשאת נשאת ממש, אלא כיון שהתירוה לא תצא מהיתרה הראשון. אעפ"י שיש לחלק דהתם ברשות בי"ד קדש, אבל כאן ברשות קדש כל שלא כנס ממש לא יכנס. אם יש אצלך ירושלמי מוגה כתוב לי הגירסא שאצלך*.

סימן ב'

הנושא קטנה בת י"ב ומעלה, ורוצה אביה להשביעו שלא יפתנה שתמחול כתובתה

שאלת ראובן נשא רחל בת י"ב שנים וה' חדשים, וכתב לה כתובה ומתנה לחוד כמנהג מקומנו. ועמד אחר כן אביה שמעון ותבע לראובן חתנו בבי"ד שישבע לו שלא יפתה את

* תשובה זו מובא בהרב המגיד פ"י מהל' גירושין הי"ד. ובכ"י אהע"ז סי' יא.

בתו רחל שתתן לו כח זכותה מהכתובה או מהמתנה לחוד שכתב לה, מפני שהוא ירא שתתפתה לבעלה מחמת שהיא נערה. וראובן משיב שאינו חייב לישבע על כך, לפי שרשות כל אדם בידו למחול לחבירו מה שחייב לו. וכן נמי האשה יכולה למחול כל כתובתה לבעלה, ובלבד שיעמיד לה הבעל מקצת כתובתה כדי שיוכל לשהותה עמו. וזו אינה קטנה ונערה כולי האי, שהרי היא פקחת ויודעת להשיב על לאו לאו ועל הן הן. הדין עם מי.

תשובה. הדין עם הבעל בזה, ואין עליו שום חרם ולא שום הדרה. אלא שאם עשה כן הלך בדרך לא טובים. והקרובים יוסרו אותה או ייעצוה שלא תשמע לו.

אש”א עינ”י. דוגמא לזה איתא בח”ד סי’ ק”ע.

זכרון לראשונים

תמו	תשובות וחיידושים — הגאון רבי משולם פייבש זצ"ל, אב"ד קראקא
תעט	קולן של סופרים על מס' קידושין — הגאון רבי יעקב עמדין זצ"ל, ה"י עב"ץ"
תפט	חיידושים על טור חו"מ — הגאון רבי מרדכי בנעט זצ"ל, אב"ד ניקלשבורג והמדינה
תקא	הר הבית על מסכת כריתות — הגאון רבי אברהם טיקטין זצ"ל, אב"ד ברעסלא
תקלה	חיידושי סוגיות — הגאון רבי משה סופר זצ"ל בעל ה"חתם סופר", אב"ד פרשבורג
תקמט	קונטרס תשובות — הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, אב"ד קאוונא
תקפא	חיידושים על שו"ע חו"מ — הגאון רבי יעקב צבי יאליש בעל "מלוא הרועים", אב"ד דינוב
תקצה	תשובות ודרשה — הגאון רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, אב"ד ור"מ וואלוז'ין
תרטו	תשובות וחיידושים — הגאון רבי אלכסנדר משה לפידות, אב"ד ראסיין
תרלא	קונטרס חיידושי תורה — הגאון רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל, אב"ד לאדו'
תרנא	חיידושים והערות — הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדרי זצ"ל
תרנה	תשובות — הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל, אב"ד מוסקבה—ירושלים
תרעז	חיידושים — הגאון רבי יצחק יעקב רבינוביץ זצ"ל, אב"ד ור"מ דפוניבז'
תרצה	תשובות — הגאון רבי יוסף רוזין זצ"ל, אב"ד דווינסק
תשז	קונטרס חיידושי תורה — הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל, ווילנא